

אַל תִּגְזַל דָּל כִּי דַל הוּא וְאַל תִּדְכָּא עֲנִי בַשָּׁעַר : כִּי ה' יִרְיֵב רִיבָם וְקִבַּע אֶת קִבְעֵיהֶם נֶפֶשׁ :

(משלי פרק כב פס' 22-23)

וידעת שאין לו סומך לעמוד כנגדך

ידוע כי הזהירה התורה לרחם על העניים במצות עשה ובמצות לא תעשה, ואם כן אחר שהזהירה התורה על הגזול בלאו, דלא תגזול על כל העולם, למה הוצרך להזהיר על גזול העני, דאם חייב ליתן לו, איך יגזול ממנו. על כן באה שלמה והוסיף ביאור בעונש הגזול את העני, כי אין דרכו בכל ספר משלי להזכיר ממצות שכתב משה רבינו, אם לא לחדש בה דבר ולעשות סייג לדבריו, ועל כן אמר אל תגזול דל, כי דל הוא, ואין צריך לומר לדל כי אף לעשיר אסר לגזול, ומה שהזכיר דל, מפני שהוא מצוי דהכל גוזלין אותו, לפי שאין לו עוזר וסומך דאין מי שידבר בעדו, כאיש העשיר, אלא הכל שונאין אותו, ומתרחקים ממנו, אפילו קרוביו ככתוב כל אחי רש שנאוהו, ועל כן אמר אל תגזול דל, מצד כי דל הוא, והוא חסר כח, וידעת שאין לו סומך לעמוד כנגדך ואין מי שיריב את ריבו. ואל תדמה בנפשך זאת, כי הקדוש ברוך הוא יריב ריבו והוא הטוען שלו והוא יעניש להגוזלים מאתו, לא עונש ממון רק עונש הגוף והנפש, וזהו וקבע את קובעיהם נפש, לכלול הגוף והנפש, אלו תורף דבריו ושפתים יצדק. ראה בעניך עד היכן מגיע העונש למי שגזול את העני.

מתוך "תוכחת חיים", ויקרא לרב חיים פאלאג'י, איזמיר (1869-1878).

ועינם רעה תמיד בעניים

דודאי לא בא הכתוב להזהיר רק על גזילת העני דוקא וכל זה נכלל במאמר "אל ירע לבבך" וכו' "כי בגלל הדבר הזה יברכך" וכו' לומר שעיקר הברכה והשכר של הצדקה הוא על נדבת הלב לא על מתנת מעות שאינם שלך ואין השכר והברכה רק על נתינת הלב. ואפשר לרמוז ענין זה במקרא שכתוב פרשת בראשית: "ויאמר ה' אל קין אי הבל אחיך ויאמר לא ידעתי השומר אחי אנכי ויאמר מה עשית כל דמי אחיך צועקים אלי מן האדמה. והנה שם קין רומז לעשיר שהוא בעל מקנה וקנין וכמו שקראה לו אמו ביום הולדו קניתי איש את ה' והבל רומז לעני שהוא הבל ואינו נחשב לכלום בעיני הבריות ובפרט העשירים אשר הוא על אפם ועל חמתם ועינם רעה תמיד בעניים וגוזלים וחומסים תמיד את ממונם אשר הפקיד ה' בידם ואז ה' מתרעם על העשיר שהוא קין ויאמר ה' אל קין אי הבל אחיך שהוא אחיך העני ואתה מחשיב אותו להבל דמה ואין אתה חושש בצערו ובעונו ויאמר לא ידעתי כלום מה איכפת לי השומר אחי אנכי האם מוטל עלי לשומרו שלא ירעב ולא יצמא האנכי הריתי או ילדתי אותו ויאמר לו מה עשית קול דמי אחיך היינו דמו ודם בניו אשר מזונותיהם עליך צועקים אלי מן האדמה כדכתיב כי ה' יריב את ריבם וקבע את קובעיהם נפש.

מתוך "תורה וחיים" לרב ישמ"ח עובדיה- ישועה שמעון חיים, מרוקו (1872-1944)

ואינו נותן להם כל צורכם כפי הראוי להם

דחבר עיר יכול לשנות הצדקה או קופה ותמחוי בזמן שנתנו לעניים כל צרכן והותירו, אבל חבר עיר המצמצם עם העניים ואינו נותן להם כל צורכם כפי הראוי להם כדי שיותירו, ולמצוא חן בעיני הציבור לעשות להם כלים ועטרות, אין זה חבר עיר אלא גזול עיר, ולא די שגזול את העניים אלא אפילו את העשירים גזול שעובר על דעתם וחסא הרבים תלוי בו, ועליו נאמר אל תגזול דל וכו' כי ה' יריב ריבם וקבע את קובעיהם נפש.

מתוך שו"ת רדב"ז, אורח חיים י' סימן ק"ע לרבי דוד בן שלמה אבן זמרא, ספרד-צפת, בשנת ה"א רל"ט (1479-1573)

כי על ידי העושר מתגברים על הדל חסר הכח

והיא דרך העשיר בתחילתו, להיות דואג על עשירותו שיתמיד. על כן אז בראשונה מחזיק בדבר טוב לחמול על הענים והאביונים לפרנסם ולכלכלם ולמלוח הממון שנתן לו ה', בצדקה. למען יתקיים בידו עשרו ויחיל טובו. לכן בהתחלת עשירותו רעב הוא לדבר ה' לרדוף צדקה וחסד. ולהאכיל רעבים כי יזכור הימים שעברו אשר היה גם הוא רעב ללחם. אבל אחר שמתיישן בעושר וכבוד. וכבר הורגל בו זמן רב. שוב אינו חושש שיעזובנו. וסבור מעתה הוא קנין עולם. ובטוח שישאר אצלו ויתקיים בידו. לכן אינו חושש עוד על עשית הטוב שהחזיק בו. אבל עושהו מרמס. ומבוז המעשה הטוב. ... לא די שאינו עושה עמו עוד בטוב ה אלא שגובה חלקו ממנו במשא מלך ושרים כמו שעושיין אלו העשירים התקיפים. המתהללים בעשרם יעזו בהוותם לאכול שאר העם לגזול עורם ולפצוח עצמותם שישאו אתם במשא בשוה. תחת אשר הם מחויבים לתת לעני די מחסורו וזה הרע נמשך מהעשירות בסופו, כי על ידי העושר מתגברים על הדל חסר הכח. ... זש"ה "אל תגזול דל כי דל הוא".

מתוך שאילת יעב"ץ חלק ב' סימן פ"ה לרבי יעקב בן צבי הירש אשכנזי עמדין, גרמניה, (1697-1776)